

Utjecaj životne sredine i načina života na stupanj individualizacije naseljenosti u području Istočnih Slovenskih gorica

Andreja Borec*

U članku se analiziraju tipovi seljačkih domova u dijelu Istočnih Slovenskih gorica. Dva su tipa nastala tijekom povijesnog razvoja, a treći se stvara danas. Povijesni, odnosno tradicionalni tipovi seljačkih domova razmatrani su s obzirom na utjecaj reljefa te sa aspekta njihove arhitekture, životne sredine i načina života ljudi. Današnji tipovi seljačkih domova rezultat su suvremenih procesa i nisu ovisni o lokalnoj sredini. U ovom je istraživanju najviše primijenjena metoda intervjua.

Cljučne riječi: Reljefne karakteristike, životna sredina, način života, individualizacija

Influence of the Environment and Way of Life on the Individualization Level of the Settlements of the Eastern part of Slovenske Gorice (Slovenia)

This work presents the types of the peasant homes in the Eastern part of Slovenske Gorice. Two types appeared during historical development, and the third one is appearing today. The historical or traditional types of the peasant homes have been considered with regard to the relief influence and from the aspect of their architecture, environment and way of human life. The present-day types of the peasant homes are the result of modern processes and do not depend on the local environment. The method mostly used in this research is interview.

Key Words: relief characteristics, environment, the way of life, individualization

UVOD

Oblik naseljenosti, arhitektura domova i način života na selu u prošlosti bili su, prije svega, uvjetovani oblicima reljefa. Tako su se u Sloveniji, na osnovi jednakih ili sličnih reljefnih oblika, a zatim i zbog povijesnih i kulturnih značajki, oblikovala tri kulturna i ruralna područja; unutar njih nema oštrih granica.

Ta područja su sljedeća:

- Alpsko (Koruška, Gorenjska, Dolenjska, Notranjska, Štajerska bez istočnog dijela, Primorska bez Krasa i Istre i Venecijanska Slovenija),

* Mr. sc. Fakulteta za kmetijstvo, Univerza v Mariboru, Vrbanska 30, Maribor, Slovenija / Slovenia.

- Sredozemno (slovenski dio Istre, Kras, Goriško),
- Panonsko (Prekomurje, istočni dio Štajerske, Spodnje Posavje, Bela Krajina) (M. Makarovič, 1978.). U ovom prilogu prikazujemo područje koje zauzima dio istočnih Slovenskih gorica (zapadne Ljutomerske gorice i istočna Ščavniška dolina), koje po toj razdiobi spada u panonski prostor. Za to područje karakteristični su brežuljci među kojima su ponegdje uske, a ponegdje široke doline potoka. U ovom reljefno razvedenom dijelu Slovenskih gorica u prošlosti su se oblikovali različiti tipovi domova (B. Belec, 1968). Na brežuljcima su se formirali, prije svega, viničarski¹ i kajžarski² domovi, koji su odražavali usmjerenje na vinogradarstvo. Na nagnutim padinama i sušnim obroncima dolina prevladavali su domovi kojima je glavna djelatnost bila poljoprivreda i stočarstvo. Zbog različitih gospodarskih prilika, koje je uvjetovao, prije svega, reljef, domovi su se u dolini i na brežuljcima međusobno razlikovali i po socijalno-vlasničkom i materijalnom položaju obitelji i pojedinaca.

CILJEVI I NAMJERA

U članku smo pokušali usporediti tri oblika životne okoline na razini primarnog zemljišta (Z. Mlinar, 1994.), kojeg smo definirali kao seoski dom. Interesiralo nas je da li se na seoskom domu može razlikovati stupanj individualizacije nekada i danas. Pored toga, htjeli smo utvrditi da li je različit način života, uvjetovan reljefom, utjecao na stupanj individualizacije. Individualizaciju smo pokušali obraditi na individualnoj razini, dakle, prije svega, sa stajališta privatnosti i intimnosti pojedinih članova obitelji.

Sva tri oblika seoskog doma koje smo obradili, geografski su locirana u panonskom prostoru, točnije, u Istočnim Slovenskim goricama.

Dva obrađena oblika seoskog doma nastala su u prošlosti te ih zovemo tradicionalnim. Treći oblik seoskog doma nazvali smo suvremeni, jer se na obrađenom području pojavljuje danas. Tradicionalni oblici međusobno se jako razlikuju s obzirom na reljef na kojem su nastali. Prvi, viničarski seoski dom nastao je, prije svega, na brežuljkastom dijelu, drugi, čvršći i modernizirani seoski dom pretežno na ravninama pored većih potoka.

Kod seoskog doma koji se na obrađenom području pojavljuje danas i kojeg smo izdvojili kao treći oblik, nismo mogli više ustanoviti nikakvih ovisnosti od prirodnih značajki prostora. Njegovi, više ili manje slični oblici, danas se pojavljuju kako na brežuljcima tako i u dolinama.

U nastavku smo pokušali utvrditi kakav je bio stupanj individualizacije u prošlosti i kakav je stupanj individualizacije danas te kako su, prije svega, reljef, a time i životna okolina i način života utjecali na stupanj individualizacije.

METODA RADA

Za skupljanje atributivnih elemenata opažanja upotrebili smo tehniku intervjua koja se osnivala na metodičkom i organiziranom razgovoru između ispitivača i intervjuiranih (M. Gregori, A. Fikfak, 1994.).

Statističke populacije bile su sastavljene iz statističkih jedinica, koje su bile raspoređene po naseljima. Veličinu populacije prilagodili smo veličini pojedinog obrađenog područja.

Intervjue smo izvodili u jesenskim mjesecima (rujan, kolovoz) 1997. Pitanja su bila grupirana po sklopovima koji su se odnosili na životnu okolinu i način života. Pojedini sklop imao je dopunska pitanja, koja smo oblikovali u odnosu na konkretne prilike te na starost, spol i naobrazbu intervjuiranih.

Drugi izvor podataka, prije svega za prikazivanje arhitekture i etnoloških osobitosti, bila je stručna literatura. Najvažniji upotrebljeni izvori stručne literature bili su: arhitektura, etnološka i sociološka bibliografija.

TRADICIONALNI TIPOVI SEOSKIH DOMOVA, NAČIN ŽIVOTA I STUPANJ INDIVIDUALIZACIJE U PROŠLOSTI

Tradicionalnim, tj. historijskim oblicima domova zovemo one, koje je čovjek razvijao pod odlučujućim utjecajima prirode u nastanjenom prostoru. Za takve oblike seoskih domova je karakteristično da nisu imali akcenat na stambenom dijelu i samim tim na čovjeku, nego na gospodarskom dijelu kuće (F. Baš, 1984.).

Tip viničarskog doma

Arhitektura. Tip viničarskog doma koji je nastao na vinorodnom brežuljkastom zemljištu u 18. stoljeću obično je nastao pored kolotečina (šuma u kojima se sjeklo kolje za vinograd). Raspored prostora u kući uglavnom je bio istovrsnog nacrt, iako se u pojedinim primjerima s njim i razilazio. Temelji su bili od cigle, a zidovi premazani blatom izmiješanim sa suhim travama. Kuće su uvijek bile pokrivene slamom. Ispod drvenih nadstrešnica obično su bila dva manja prozora. Stambeni prostor bila je takozvana "hiša" sa ognjištem. Privredni prostori su bili pod istim krovom sa stambenim. Prvi je prostor bila štala, obično za jedno govedo, a drugi prostor privrednog dijela bila je preša i podrum za spravljanje vina. Unutrašnje veze između stambenog i privrednog dijela kuće nije bilo. Najvažniji dio kuće kod svih vrsta viničarskog doma bila je prostorija s prešom. Ponegdje se uloga preše podizala do te mjere da su bili zapostavljeni ne samo drugi privredni dijelovi, nego i stambeni. Stambenom dijelu nije se posvećivala velika pažnja, tako da je unutarnja oprema u njemu bila malobrojna i skromna.

Pored opisanog osnovnog tipa viničarskog doma, u tom se razdoblju pojavljivao i tip izduženog kajžarskog doma i nekoliko njegovih varijacija.

Način života. Reljefne karakteristike brežuljaka utjecale su na proizvodnu usmjerenost seljačkih imanja i na arhitekturu kuće, na materijalne mogućnosti, način života i na njegovu kvalitetu. Viničari su bili isključivo siromašni seljaci, a takav je bio i njihov način života.

Najvažniji životni prostor obitelji bila je kuhinja, koja je služila za boravak, a ranije i za spavanje svih članova porodice. Pored toga, kuhinja je bila i radionica za djelatnosti koje su bile vezane za ženske poslove kao što su šivanje, pranje, tkanje i slično.

Stupanj opremljenosti gospodarstva možemo mjeriti i namještajem stambenog prostora. Namještaj uvijek odražava razinu čovjekovog društvenog položaja te privrednog i kulturnog nivoa okoline u kojoj živi (F. Baš, 1984.). Izvor podataka za proučavanje nekadašnje opreme stanova iscrpna je literatura J. Csaplovicsa³, koji posebno opisuje stanove goričanskih kuća i V. Bellosicsa⁴ koji je krajem 19. stoljeća pisao o namještaju prekomurskih Slovenaca unutar njihove kuće. Opremljenost viničarskog doma bila je skromna. U sobi su obično bila, jedan do drugog, dva kreveta, stolica je bila već luksuzan predmet. Ostali namještaj u sobi činile su škrinje i kolijevka. U predsoblju su bile različite sprave za pečenje kruha, za mlaćenje žita, za obradu drva, izradu posuda, sudovi i ponekad koji krevet. Na zidove su voljeli vješati bezvrijedne, na staklu slikane likove svetaca i šarene vijence od papira (F. Baš, 1984.). Podjela rada bila je izrazito muška i ženska. Kuhanje, održavanje čistoće i briga za djecu bila je ženski posao. Hranjenje i ispaša bili su jednakomjerno podijeljeni, oranje, košnja i rad u vinogradu bili su najteži fizički posao i zato su se time bavili muškarci. Muškarac je bio i nosilac obiteljskog autoriteta, obično je bio vlasnik i upravitelj imanja. Opće pravilo je bilo sklapanje ranih brakova te su se generacije brže smjenjivale nego danas. Ciljevi i budućnost bili su za sve pojedince jasni i obično unaprijed određeni.

Kao životni nivo seljaka (F. Baš, 1984.) podrazumijeva se njihova materijalna potrošnja u prehrani, duhovna potrošnja u štivu i, uopće, aktivnosti u duhovnom životu. Viničari su najčešće, pored kruha i jela iz žitarica, koristili povrće: repu i kupus, a kasnije i drugo povrće. Za ulje su uzgajali bundeve i suncokret. Praznička jela bila su različite vrste kolača, najpoznatije ipak gibanica, prazničko piće i vino. Meso je bilo ograničeno, prije svega, na prazničke dane. Duhovni život bio je vezan uz crkvu i za crkvene praznike. Okupljanja je bilo za vrijeme svadbe, krštenja, žetve, berbe i slično.

Karakteristika brežuljkastog dijela bile su sezonske migracije muškaraca koji su odlazili na žetvu u doline, a kada se raširio uzgoj krumpira odlazili su na 14-dnevno vadenje (A. Barbič, 1990.). Osim označenih sezonskih migracija, veće mobilnosti viničara nije bilo.

Stupanj individualizacije. U članku se organičavamo na stupanj privatnosti i autonomnosti subjekta u njegovom primarnom (na razini kuće) prostornom i vremenskom kontekstu (Z. Mlinar, 1984.). Tim smo opredjeljenjima pokušali razjasniti i individualizaciju.

Iz prethodnog opisa načina života možemo zaključiti da način života odlučuje o stupnju intimnosti i privatnosti, autonomnosti i samosvojnosti pojedinaca. Kod viničarskog doma nizak stupanj privatnosti i individualnosti može se objasniti kulturom stana i životnom razinom seljaka (F. Baš, 1984.). Nizak stupanj samostalnosti i samosvojnosti je, pored već opisanog, i posljedica lokalne životne okoline (izoliranosti) i već unaprijed određenog životnog puta pojedinca. Ako pokušamo opisati stupanj individualizacije s obzirom na odnose pojedinca sa širom okolinom, možemo se osloniti na Z. Mlinara (1994.), koji objašnjava širinu individualizacije s aspekta pet osnovnih značajki toga procesa. U slučaju stupnja individualizacije viničarskih gospodarstava ustanovili smo slijedeće:

- da nije bilo međugeneracijske mobilnosti, što znači da je životni put pojedinca bio već unaprijed određen na osnovi njegovog porijekla i značajki prošle generacije, jer je više generacija živjelo pod istim krovom. Što su viničarije bile više usamljene i udaljene i što je slabiji bio materijalni položaj seljaka, to je teže dolazilo do međugeneracijskih promjena;

- da su imali malo dodira sa drugima ili drugačijima. Pojedinci, prije svega muškarci, imali su dodire na nivou pojedinih društava: kod vatrogasaca, lovaca, u crkvi, pjevačkom zboru i kasnije u zadružnim savezima iako su i takvi dodiri bili mogući samo u nekim selima, a ne u usamljenim viničarijama na brežuljcima;
- da je njihov obim kretanja u vremenskoj jedinici bio uniformiran i ograničen na jedan do dva kretanja. Muškarci su se, uglavnom, kretali između kuće i vinograda. Žene su se kretale manje. Njihovi putevi bili su ograničeni tek na bližu okolinu kuće (vrt, nji-vica). Nedjeljni posjet crkvi bio je za sve glavni društveni i duševni događaj;
- da se nisu mogli izdvojiti iz fizičke i društvene okoline, jer u njihov život nisu sti-zali poticaji iz šire okoline. Živjeli su izolirano, pojedinci su se utopili u uniformiranost i prosječnost.

Tip čvrstog seoskog doma

Arhitektura. Tip čvrstog (zidanog) seoskog doma ili modernizirani tip predstavlja arhitektonski jedinstven stil koji je proširen u donjoj dolini Ščavnice, a nalazimo ga i na Murskom i Središko-Ptujskom polju te u nekim proširenim dolinama brežuljaka. Na obrađenom području je u nizinskim selima očuvan još priličan broj takvih seoskih do-mova (Branoslavci, Grabe, Logarovci, Bolehnečici). Za čvrst seoski dom je karakte-ristična stepeničasta veranda ili samo obično stepenište sa strane ceste. Prozori su veliki, na čeonj strani ima ih šest, a na bočnoj tri. Kuća je građena od cigle i pokrivena crijepom. Prostori su veliki i visoki. Kuhinja je najprije imala zidani štednjak, iako je bio neophodan i veliki seljački kamin. Ona je bila centralni prostor stambenog dijela kuće, njezin značaj je bio mnogo veći nego samo za kuhanje. Opremljenost stambenih pro-s-tora bila je prilagođena ekonomskom stanju porodice. U kući su bile dvije velike sobe, a pored kuhinje, još i manja soba, jednostavno opremljena i namijenjena samo za spa-vanje. Uz kuću su bile sanitarne prostorije. Čeonj dio kuće ponegdje još i danas ukrašava jednostavna fasadna ornamentika. Podrum je bio prostran i namijenjen spre-manju prinosa, preši ili za čuvanje vina. Potkrovlje obično nije služilo stanovanju. Privredni dio kuće bio je strogo odvojen od stambenog.

Način života. Modernizirani tip kuće odraz je tadašnjeg boljeg socijalno-imo-vinskog položaja nizinskog seljaka. Seljaci su imali posjede velike i preko 10 ha. Plodne zemlje je bilo na sušim obroncima dolina više, a obrada je bila, zbog povoljnog reljefa, lakša nego na brežuljcima. Srednji i veliki seljaci, koji su u tim domovima živjeli, bili su usmjereni na ratarsku i stočarsku proizvodnju. Izrazita grana domaćinstva koja su imala preko 10 ha zemlje, bila je i konjogojstvo, koje se u nekim bogatijim poro-dicama očuvalo do danas. Bogatije porodice čvrstih domova bile su obično brojnije nego na obližnjim brežuljcima i brojale su između 1868. i 1962. godine prosječno od 3-5 članova (B. Belec, 1968.). Gospodarstvo već ionako solidnog nizinskog seljaka još je ojačalo na prijelazu u dvadeseto stoljeće, dok je siromašne kajžare iz vinorodnih brežuljaka snašla i vinogradarska kriza. Oni su se zbog jakog pritiska na vinogradarsku zemlju selili u nizinske krajeve. Taj proces pojačao je socijalno-vlasničku razliku na rubu nizina, jer je tamošnji, privredno jači, seljak kupovinom vinograda od propalog i za obnovu nesposobnog kajžara, još više učvrstio svoj položaj. Srazmjerno tome, opre-mili su svoje stanove i priuštili ljepši namještaj (F. Baš, 1984.). Tako su se u njihovim so-

bama pojavili ormari od orahovine, stolice sa naslonima pa čak i zavjese na prozorima. Zbog tih i sličnih potreba među njima su se brzo nastanili stolari i podigli ukupnu kvalitetu namještaja. Cinčano i oslikano posude koje su stavili na posebne police u sobi često je služilo tek za ukras stana (F. Baš, 1984.)⁵. Pored kreveta i ormara bili su ukrasni komadi namještaja, a i škrinje, koje su se nalazile u svim prostorijama stana i služile su za spremanje hrane, za rodbinsku i osobnu garderobu, za kućni arhiv ili kasu. Bilo je i mnogo pletenih korpi koje su pletio dolazili plesti u kuću za hranu i novac. Nakon stolara, oni su predstavljali slijedeće obrtnike koji su dolazili izrađivati namještaj u kuću (J. Bogatoj, 1989.). Tako je porastao životni standard seljaka, iako do njih još nije stigao građanski način života karakterističan za okolicu velikih gradova (Maribor, Ljubljana, Celje) i za područja u kojima su se uzgajale industrijske biljke (Savinjska dolina, Dravska dolina).

Patrijarhalni tip seljaka (F. Baš, 1984.) koji je prevladavao u dolinama sjeveroistočne Slovenije zadržao je kontinuitet u ishrani, odjeći i u duhovnom životu. Njihova ishrana bila je iz dana u dan ista, iako je meso (najviše svinjsko) češće na stolu nego kod seljaka na brežuljcima. Alkohol i vino bili su dopuna, koja je davala snagu. Voće je, kao hrana, bilo važno samo za djecu. Osobni pogled na život bio je neznan, usmjeravali su se, prije svega, prema crkvi. Intimnost pojedinog člana porodice u moderniziranoj seoskoj kući bila je, zbog prostranosti stambenog dijela, veća nego u siromašnoj viničarskoj kući. Pod istim krovom boravilo je više generacija. Djeca su obično ostajala na imanju, jer je stari način nasljednog prava omogućavao podjelu imanja na više nasljednika.

Stupanj individualizacije. Otvorenost ravničarskog prostora uz rijeke omogućavala je češće odseljavanje domaćeg stanovništva i doseljavanje obrtnika i radnika onih zanimanja koja su bila potrebna bogatim seljacima u nizinama. Migracije stanovništva omogućavale su uključivanje pojedinaca u život širih prostora i tako su počeli lakše i brže zadovoljavati svoje potrebe i različite želje. Zbog boljeg ekonomskog položaja seoskih obitelji i moderniziranih domova, ljudi su se počeli obrazovati, mladi su lakše odlazili u škole i na posao u obližnje krajeve i mjesta. Homogenost nekada prilično jedinstvenih socijalno-agrarnih grupa počela se smanjivati.

Zbog proširenja prostornih i vremenskih životnih okvira pojedinaca, u tom slučaju individualizaciju možemo shvatiti i analizirati u širem kontekstu, tj. kao individualizaciju.

Usporedbom stupnja individualizacije čvrstog seoskog doma sa viničarskim domom na osnovi već spomenute konceptualizacije toga procesa po Z. Mlinaru (1994.) ustanovljene su slijedeće razlike:

- Medugeneracijska mobilnost u prvom je slučaju bila veća. Kmetovi su bili bogatiji, tako da su mlade porodice mogle brže ostvariti vlastito domaćinstvo. Pored toga, imanja su obično bila prilično velika, tako da je bilo dovoljno mjesta za gradnju ili dogradnju kuća. Mladi iz doline češće su napuštali domove i čitavu porodicu preseljavali u bliža (Ptuj, Ljutomer) ili dalja mjesta (Maribor, Gradec, Ljubljana). Česta je bila i pojava koju otkrivaju podaci vlasničkih isprava da su se stanovnici dolina selili u Ameriku ili Kanadu.⁶

- Zbog otvorenosti prostora i mogućnosti paritetnog prihoda u poljoprivredi povećao se i broj doseljenika. Brže su se pojavljivale potrebe u obrtničkim i drugim

uslužnim djelatnostima. Domaćini su dolazili u kontakt sa drugim i drukčijim ljudima, broj osoba sa kojima su bili u međusobnom odnosu se povećavao i smanjivala se ovisnost o pojedincima.

- Povećavanjem dometa akcija i sa ostalim društvenim čimbenicima koji su utjecali na preobražaj i razvoj privrednog prostora u dolini, povećavala se i vremensko prostorna fleksibilnost. Proširio se obim kretanja pojedinca u vremenskoj jedinici, a također i samostalnost i sposobnost samoostvarivanja kao značajne kategorije individualizacije.

- Informacije iz okoline koje su lakše dolazile u taj prostor omogućavale su i njihov selektivni izbor. Pojedinci su imali mogućnost zaštitnih mehanizama koji su sprečavali da slučajni utjecaji iz okoline preplave njihov identitet.

SUVREMENI TIP SEOSKOG DOMA I NAČINA ŽIVOTA DANAS

Značaj vremenskog razmaka. Kod proučavanja stupnja individualizacije, osobito suvremenog načina života, pored kriterija koji su utjecali na razlike između opisanih tradicionalnih seoskih domova, važno je spomenuti i vremenski kriterij, tj. vremenski razmak u kojem su se odrazile društvene i prostorne promjene. Diferencijacija poljoprivrednog prostora i stanovništva u Sloveniji počela je već sa fiziokratizmom, koji je cestama i usponom domaćih zanata podigao civilizacijski i duhovni nivo seljaka i time ga donekle uveo u građanski život (F. Baš, 1984.). Sličnu ulogu kasnije je imao liberalizam čiji je rezultat bila dvojnost seoskog stanovništva. S jedne strane oformio se pograđanjeni seljak⁷, s druge, u kontinuitetu sa prošlošću, patrijarhalni seljak. Manjinski pograđanjeni seljak je u izričitoj duhovnoj i materijalnoj suprotnosti sa onima koji nisu prihvatili građanski način života. Autori kao što su F. Pivec (1981.), I. Lovrec (1971.) i A. Barbič (1990.), najveće društvene i prostorne promjene na selu pripisuju vremenu nakon industrijske revolucije. To vrijeme mnogi autori povezuju i sa početkom procesa deagrarizacije i urbanizacije sela, što znači trajno i potpuno napuštanje seljačkog zanimanja i prelazak na druge izvore dohotka. Najčešće je to napuštanje bilo vezano uz preseljenje u drugi kraj (obično kraj zapošljavanja).

U novijoj povijesti urbanizacija i sa njom masovno preseljavanje u gradove i zapošljavanje u nepoljoprivrednim djelatnostima najjače se razmahala poslije drugog svjetskog rata, kada je brzi razvoj industrije nudio veliki broj radnih mjesta u gradovima (A. Barbič, 1991.). Takvi migracijski trendovi snažno su utjecali na fizički prostor i socijalnu strukturu sela. Razvoj prometnih sredstava i mogućnosti različitih povezivanja uvećao je prostornu pokretljivost ljudi, materijalnih dobara, kapitala i informacija, čime se povećala dostupnost i mogućnost komunikacije među ljudima. Tradicionalni oblici života i naseljenosti počeli su se mijenjati i u prostoru se počeo stvarati novi poredak i novi oblik života.

Današnje doba brzog razvoja informacijskih i komunikacijskih tehnologija dovelo je do smanjenja uloge prostora kao prepreke u povezivanju. S obzirom na to, možemo ustanoviti da nastaje svijet u kojem je, sa stajališta individualizacije, na prvom mjestu sloboda izbora pojedinca koji može sam odlučivati gdje i kako će živjeti (P. Gabrijelčič, 1995.). Zbog takvih tendencija potrebno je obavezno povezivati proces individualizacije sa procesom globalizacije.

Arhitektura. Seoska kuća danas više ne odražava nekadašnji tradicionalni oblik, već je rezultat želja, potreba i mogućnosti pojedinaca. Za nove kuće je karakteristično da su se, gotovo potpuno, oslobodile utjecaja prirodnih svojstava okoline i da nastaju na bazi suvremene arhitekture. One nemaju posebno jedinstven stil koji bi odražavao proizvodnu usmjerenost. Isti tip kuća pojavljuje se kako na vinorodnim brežuljcima, tako i u poljoprivredno i stočarski usmjerenom dolini. Može se reći da je identitet prostora, s obzirom na tip seoskih kuća, danas već preživio. Povećala se uloga individualnog prostora kuće koji je danas veći i prilagođeniji potrebama i željama pojedinaca (dječje sobe, radni prostori). Izgradnja i raspored stambenih prostora vrlo je različita i prilagođena željama pojedinih porodica. Za provođenje slobodnog vremena neki rezerviraju veliki dio stambenih površina (sauna, fitness, računala...). I gospodarske zgrade su se osuvremenile upotrebom novih materijala i tehničke opreme. One su prilagođene i vrsti stoke (L. W. Neubauer, H. B. Walker, 1961.). Uz to, značajna se pažnja posvećuje i vanjskom izgledu zgrade. Raspored objekata ovisi, prije svega, o racionalnoj upotrebi dvorišnog prostora i o organizaciji rada.

Način života. Razvojne i gospodarske mogućnosti, kao i način života u seljačkim gospodarstvima, danas je moguće otkriti i njihovom klasifikacijom prema socio-ekonomskim tipovima. M. Kovačić (1983.) izdvađa slijedeće socio-ekonomske tipove gospodarstva u Sloveniji: čisto, potencijalno čisto, mješovito, dopunsko, ostarjelo i neaktivno gospodarstvo. Na obrađenom području brojem prevladavaju mješovita i dopunska gospodarstva. Glavni uzrok takve pojave treba tražiti u želji seljaka da povećaju dohodak, točnije, da se približe paritetnom i, po mogućnosti, iznadparitetnom nivou dohotka. Uz takav način zapošljavanja i života na selu mijenja se i stan seoske porodice (M. Kovačić, 1983.). Werschitzky izražava uvjerenje da se kod privredivanja uz rad izvan poljoprivrede radi o posve novom usmjerenju razvoja: nastaju oblici života i djelatnosti koji nisu tek ostatak tradicije, nego i početak nekog novog seljačkog društva. Slično stajalište izražava i francuski sociolog Lacombe, koji kaže da seljaštvo sve više postaje obiteljsko, a obitelji na selu sve manje seljačke (M. Kovačić, 1983.).

Prikazana diferencijacija tipova seljačkih gospodarstva u posljednjih 20 godina na obrađenom području uzrokovala je i porast neagrarnih djelatnosti, u kojima se zapošljavaju domaćini. Time se podigao i postao raznovrsniji obrazovni nivo stanovništva.

Mlađe porodice na selu danas su uredile svoj život, bez obzira na obiteljsku tradiciju, prema vlastitim potrebama. Pojedinci nisu više zavisni ni od obiteljske, a još manje od šire zajednice te se time proširila njihova sloboda i povećala samostalnost.

Analiza intervjuva pokazuje da su sa životnim standardom većinom svi zadovoljni. Slični rezultati dobiveni su i iz ankete koju su izradili na FGG između godina 1992. i 1994.⁸

Tehnologija seljačke proizvodnje većinom je prilagođena novim dostignućima nauke i nije više zavisna od rada više generacija, nego od pojedinaca ili manje grupe u kojoj mogu sami kombinirati različita naučna usmjerenja: elektroniku, kemiju, genetiku, ekologiju i slično.

S obzirom na ustanovljeno, možemo zaključiti da danas razlike u načinu i kvaliteti života postoje zbog različitog socio-ekonomskog (a time često i financijskog) položaja pojedinaca i obitelji.

Stupanj individualizacije. Ako pokušamo obrazložiti stupanj individualizacije pojedinca na nivou primarnog teritorija-doma, možemo spomenuti opredjeljenja za djelatnosti osobnog razvoja kao što su autonomija, intimnost i samosvojnost (Z. Mlinar, 1994.). Kod svih navedenih čimbenika osobnog razvoja vidljiv je, u današnjem načinu života, veliki napredak. Veću intimnost možemo dokazati većim primarnim životnim prostorom i "mikroprostorom" pojedinca, veću autonomiju vlastitim samoopredjeljenjem s obzirom na način života, djelatnost, mjesto stanovanja te veću samosvojnost vlastitim uvjerenjima, razumijevanjem, viđenjem svijeta i slično. Danas, na pragu novog doba, kada prevladavaju tokovi koji nisu vezani uz određeni prostor i vrijeme, individualizaciju ne možemo više temeljito obraditi samo na nivou svakog pojedinca i njegovog najužeg životnog prostora, već u vezi sa širom okolinom. Shvaćanje individualizacije time prelazi na širi nivo (individuacija), čime se pojedinac povezuje i sa globalnim procesima društva. Otuda je, za šire shvaćanje pojedinaca kao različitog, drugačijeg i jedinstvenog subjekta, potrebno pratiti i uzeti u obzir i prividne suprotnosti u procesu globalizacije, u koje je pojedinac, svojom voljom ili ne, uključen (Z. Mlinar, 1994.).

ZAKLJUČAK

U radu se analiziraju tipovi seljačkih domova u istočnom dijelu Slovenskih gorica. Izdvojena su tri tipa seljačkih domova. Dva su tipa tradicionalna, nastala tijekom povijesnog razvoja. Na njih su u velikoj mjeri utjecale reljefne značajke. Oblik reljefa je, naime, utjecao na usmjerenje gospodarstva, a time i na materijalni položaj, način života i stupanj individualizacije obitelji ili pojedinaca. Pored reljefa, razmotrena je još arhitektura i životna sredina tih domaćinstava. Treći, današnji tip seljačkih domova nije izdvojen na bazi utjecaja reljefa, jer se pojavljuje u svim reljefnim oblicima obrađivanog prostora. Društveni elementi preobražaja i procesi globalizacije, karakteristični za cjelokupni slovenski prostor, bitno su smanjili ulogu prirodne sredine. Tipovi seljačkih domova danas su vrlo različiti, ovisno o individualnim željama, potrebama i mogućnostima pojedinaca. Razlike u načinu života u tradicionalnim i današnjim oblicima domova uvjetovane su, prema tome, vremenskim faktorom.

Kod obrade stupnja individualizacije vodilo se računa o utjecaju šire životne okoline. Vežanost uz tu širu okolinu i globalne procese bitno utječe na mogućnosti razumijevanja ispoljenih tendencija individualizacije. Premda je ovim radom obuhvaćeno manje područje Istočnih Slovenskih gorica, njegovi su rezultati indikativni i za širi slovenski prostor.

POZIVNE BILJEŠKE

1. Viničarski dom zove se po viničarima (vincilirima) koji su za smještaj u kući kraj vinograda i za plaću u naturi ili u novcu obrađivali vinograd nekog vlasnika.
2. Kajžarski dom zove se po kajžarima (kočarima) koji su bili vlasnici kuće i obično malog posjeda.
3. Csaplovics, J. Croaten und Wenden in Ungarn. Pressburg, 1829, str. 11, 23, 60 i. d. Prim. istog pisca Tudomanyos Gyűjtemeny XII, 1828, 5 zv. Str. 3 i. d., prijevod u Etnologu V, 1931, str. 142 i. d.
4. Bellosics, V. Die Wenden im zalaer und Eisenburger Comit. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Word und Bild. Ungarn. IV. Wien 1896, str. 268 i. d.

5. Opće poboljšanje stambenih prilika pripisuje se i vremenu prosvjetiteljstva, kada je, naročito na vlastelinskim posjedima počela borba protiv drvenih kuća, uz nastojanja za uređenjem dimnjaka, većih prozora i sl.
6. Izvor: spisak parcela i vlasnika donje Ščavniške doline (između Ljutomera i Gajševskog jezera) iz katastra.
7. Djelomično građanski tip seljaka prepoznaje se po ishrani, odjeći, stanovanju i duhovnom životu. Uživa kavu, govede meso, i to ne samo nedjeljom, nego i radnim danom; navikava se i na suho svinjsko meso, uopće ima prilično mješovitu ishranu, koja se sastoji iz brašna, mesa, mahuna i povrća. Odjeća je po kroju blizu građanskoj, ali je još konzervativna. Stan ima opremu koju je izradio obrtnik sa dovoljno čistoće i higijene. Duhovni život razvija se s novinama ili prosvjetnim i privrednim organizacijama koje seljaka duhovno usmjeravaju (F. Baš, 1984.).
8. Istraživački zadaci:
 1. Izdelava planov celostnega razvoja naselij v demografsko ogroženih območjih naselja Ptujška gora, Podlehnik, Cirkulane in Žgornji Leskovec. Nosilec zadatka: prof. dr. A. Pogačnik, FGG, 1992.
 2. Prenova in ureditev vasi Veliki Nerajec. Nosilec zadatka: doc. dr. A. Prosen, FGG, 1994, u okviru programa CRPOV.

CITIRANA LITERATURA

- Baš, F., 1984.: Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podeželju. Slovenska matica Ljubljana, Ljubljana.
- Barbič, A., 1990.: Kmetov vsakdan. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Belec, B., 1968.: Ljutomersko Ormoške gorice. Založba obzorja Maribor, Maribor.
- Bogataj, J., 1989.: Domače obrti na Slovenskem. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Gabrijelčič, P., 1995.: Novi poselitveni vzorci na podeželju. V: Celovit razvoj podeželja. Zbornik posveta. NIČ, Ljubljana.
- Gabrijelčič, P., 1991.: Urejanje in oblikovanje podeželskega prodora. V: Prihodnost slovenskega podeželja. Dolenjska založba, Novo mesto.
- Gregori, M. Fikfak, A., 1994.: Anketa in intervju. Seminarska naloga. Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, oddelek za arhitekturo, Ljubljana.
- Raziskovalna naloga, 1992.: Izdelava planov celostnega razvoja naselij v demografsko ogroženih območjih za naselja Ptujška gora, Podlehnik, Cirkulane in Žgornji Leskovec. FGG, nosilec naloge prof. dr. A. Pogačnik, Ljubljana.
- Kovačič, M., 1983.: Tipi kmetij v Sloveniji in njihove značilnosti. Raziskave in študije. Kmetijski inštitut Slovenije, Ljubljana.
- Lowrec, I., 1979.: Sociološki vidik deagrarnizacije v Ptujski občini. Diplomaska naloga. Višja agronomska škola Maribor, Maribor.
- Makarovič, M., 1978.: Kmečko gospodarstvo na slovenskem. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Mlinar, Z., 1993.: Individuacija in globalizacija v prostoru. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Neubauer, L. W. / Walker, H. B., 1961.: Farm Building Design. Prentice-Hall, Englewood.
- Pivec, F., 1981.: Teme iz sociologije vasi. Skripta. Univerza v Mariboru, Maribor.
- Raziskovalna naloga, 1994.: Prenova in ureditev vasi Veliki Nerajec v Beli Krajini. FGG, nosilec naloge doc. dr. A. Prosen. Ljubljana.

KORIŠTENA LITERATURA

- Bogataj, J., 1992.: Sto srečanj z dediščino na Slovenskom, Prešernova družba, Ljubljana.
- Breth, S. A., 1996.: Integration of Sustainable Agriculture and Rural Development Issues in Agricultural Policy. Winrock International, Morilton.
- Cevc, T., 1984.: Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na slovenskem. DZS, Ljubljana.
- Gysi, S. / Henz, A., 1989.: Wie wohnen wir morgen? Werk, Bauen+ Wohnen, no 5, 16-18.
- Johnson, D. G., 1996.: Long-term Agricultural Policies for Central Europe. International Center for Economic Growth, San Francisco.
- Kovačič, M., 1996.: Socio-ekonomska in velikostna struktura kmetij v Sloveniji v obdobju 1981-1991. Inštitut za agrarno ekonomiko, Biotehnična fakulteta Ljubljana, Ljubljana.

- Markeš, M., 1992.: Socialni problemi in dejavnosti na podeželju. V.: Pristop k razvoju podeželja. Zbornik. Družba za razvoj podeželja, Ljubljana.
- Mlinar, Z., 1971.: Preference slovenskega prebivalstva glede načina naselitve. Poročilo na osnovi podatkov iz ankete Slovensko javno mnenje 1970/71, Ljubljana.
- Mlinar, Z., 1990.: Od prostora krajev k prostoru tokov: Prestrukturiranje in razkroj teritorialno-družbene organizacije, Družboslovne razprave, št. 10, Ljubljana.
- Mlinar, Z., 1989.: Na poti v informacijsko družbo. Teorija in praksa, let. 26, št. 10, 1194-1121.
- Mlinar, Z., 1989.: Informacijska tehnologija in prostorsko-družbeni razvoj. Teorija in praksa, let. 26, št. 5, 525-539.
- Mlinar, Z., 1990.: Avtonomija in integracija v evropskem prostoru. Teorija in praksa, let. 27, št. 12, 1541-1553.
- Podlesnik, M., 1978.: Problemi mladih kmečkih gospodarjev v Slovenskih goricah. Diplomaska naloga. Višja agronomska šola Maribor, Maribor.
- Steiner, M., 1993.: Von der Hohle in die Schachtel, Leben zwischen Individualität und Gemeinschaft. Architektur aktuell, v. 27, no. 159/160, 48-49.
- Sedej, I., 1989.: Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem. Prešernova družba, Ljubljana.
- Šušar, S., 1988.: Sociologija sela. Del I in II. Školska knjiga, Zagreb.
- Zbornik, 1993.: Uresničevanje ekosocialnega razvoja slovenskega kmetijstva. Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo, Republiška uprava za pospeševanje kmetijstva, Bled.

SUMMARY

Influence of the Environment and Way of Life on the Individualization Level of the Settlements of the Eastern Slovenske Gorice (Slovenia)

by

Andreja Borec

This work presents the types of the peasant homes in the Eastern Slovenske Gorice. Three types of homes have been singled out. Two traditional types were established during historical development and were highly influenced by the relief characteristics. Namely, the relief influenced the orientation of economy, and so the material position, way of life and individualization level of families and individuals. Besides the relief, the architecture and environment of those homes were considered too. The third, today's type of the peasant homes was not singled out on the basis of the relief influence, because it appears in all relief forms of the researched area. The social elements of transformation and the processes of globalization, characteristic for the whole Slovene region, essentially lessen the role of the natural environment. The types of the peasant homes are very different today; they depend on particular wishes, needs and possibilities of individuals. Accordingly, differences in the way of life in traditional and modern homes are conditioned by the time factor.

In the analysis of the individualization level the influence of a wider environment was taken into account. Connection with that wider environment and global processes essentially influences the possibilities of understanding the revealed individualization tendencies. Although this work deals with the Eastern Slovenske Gorice region, its results can relate to a wider Slovene area.

Priljeno (Received): 26-1-1999

Prihvačeno (Accepted): 8-5-2000